

J. MORKŪNIENĖ

APIE MARKSISTINĘ HUMANIZMO SAMPRATĄ

Humanizmo problemų svarstymą sunkina nevienodas šios sąvokos turinio aiškinimas įvairiose filosofijos srovėse bei koncepcijose. Daugelis marksistų pabrėžia, kad marksistinėje filosofijoje humanizmo sąvoka aiškinama pernelyg plačiai, daugiareikšmiškai¹. Nors daugiareikšmiškumas rodo sąvokos turtingumą, tačiau tai sudaro painiavą, nagrinėjant teorinius klausimus. Todėl svarbu humanizmo sąvoką tikslinti.

Bendriausia prasme humanizmas yra visuma pažiūrų į žmogų ir žmoniją, pažiūrų, kurios išreiškia pagarbą žmogaus orumui ir teisėms, pripažįsta jo vertingumą, gina asmenybės laisvę, skelbia kiekvieno individo kūrybinių polinkių išvystymo būtinumą, atspindi siekimą sudaryti žmogui palankias visuomeninio gyvenimo sąlygas ir pan. Tačiau, pateikdami humanizmo sąvokos reikšmes, autoriai vieningo požiūrio neprieina. Nurodoma, jog reikalinga esminių humanizmo klausimų „bendra filosofinė, sociologinė, socialinė-politinė ir etinė analizė“². Atribojamas humanizmo praktinis, etinis ir teorinis aspektas³, filosofinė, politinė bei dorovinė pusės⁴. Pabrėžiamas būtinumas išskirti humanizmo praktinius ir teorinius, mokslinius ir ideologinius momentus⁵. Nusakomas dvejopas humanizmo sąvokos turinys: kaip „klasės ideologijos dalis“ ir kaip „apibendrinta teorija ir mokslas“⁶.

¹ Zr. Кешелава В. В. Марксизм и гуманизм.— Вопросы философии, 1971, № 5, с. 102; Кецан Октавиан. Гуманизм и трудности, обусловленные теоретической неоднозначностью этого понятия.— Вопросы философии, 1970, № 5, с. 113—114; Проблемы гуманизма в марксистско-ленинской философии.— М., 1975, с. 94—95; Fritzhand Marek. O niektórych właściwościach etyki marksistowskiej.— Warszawa, 1974, s. 106—107, 116.

² Петросян М. И. Гуманизм.— М., 1964, с. 8.

³ Зr. Смольянинов И. Ф. Проблема человека в марксистско-ленинской философии и эстетике.— Л., 1974, с. 3.

⁴ Зr. Verret M. Marxisme et humanisme.— La nouvelle critique, 1965, N 168, p. 111.

⁵ Зr. Проблемы гуманизма в марксистско-ленинской философии, с. 95.

⁶ Gerlach H. M. Humanismus und Antihumanismus in den Klassenauseinandersetzungen zwischen Sozialismus und Imperialismus.— Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 1971, N 9, S. 1117.

Humanizmo, kaip mokslinės teorijos ir tikslingo visuomeninio veikimo, esmė dažnai užtemdoma įvairių moralinio, emocinio ir kitokio pobūdžio kasdienės sąmonės fenomenų. Todėl sunku skirti mokslinį marksistinio humanizmo sąvokos turinį nuo ideologinio. Tokiu atveju paprastai konstatuojama, jog mokslui priešpastatomi tik tie ideologijos struktūros elementai, kurie yra vertybinės prigimties⁷. Taigi riba tarp humanizmo sąvokos teorinio-filosofinio ir ideologinio bei etinio momento lieka neaiški.

Tikslinga būtų mėginti humanizmo sąvokos turinio aspektus skirti pagal jų priklausymą mokslinei ar vertybinei santykio su objektyvia realybe sričiai. Istorinio materializmo požiūriu, bet kokių vertybinių vaizdinių, normatyvinių reikalavimų šaltinį sudaro veiklos subjekto santykis su objektyviomis visuomeninio gyvenimo sąlygomis. Analizuojant veiklą, atskleidžiamas vertybinių vaizdinių susidarymo mechanizmas ir apibrėžiama vertybinės sąmonės veikimo sritis.

Veiklos procese tenkinamas poreikis. Patenkintas poreikis gimdo naują poreikį, taigi „daugėja ir toliau vystosi žmonių poreikiai ir veiklos rūšys“⁸. Veikla kartu yra nuolatinis vertinimo procesas, nes žmogus į išorinio pasaulio daiktus žiūri kaip į „savo poreikių patenkinimo priemonę“⁹. Tačiau žmonės pirmiausia aktyviai veikia, apvaldo išorinio pasaulio daiktus ir tenkina savo poreikius. Pasikartojant šiam procesui, susidaro vaizdinys (poreikis), kuris rodo tik tai, kad „žmonėms, jau esantiems tam tikrame visuomeniniame ryšyje <...>, tam tikri išoriniai daiktai tenkina jų poreikius <...> Jie, galimas dalykas, vadina tuos daiktus „gėrybėmis“ ar dar kitaip, tas rodo, kad pastarieji jiems naudingi“, tačiau dažnai „jie priskiria daiktui naudingumo bruožą, tarytum būdingą pačiam daiktui“¹⁰. Toks daikto naudingumo bruožo priskyrimas pačiam daiktui yra paprastos, arba kasdienės, sąmonės požiūris. Kasdienė sąmonė vertinimus atplėšia nuo objektyvaus proceso, kuris lemia jų turinį, o kartais net laiko juos to proceso pagrindu. Vertybinis santykis, arba požiūris, kaip pažymi O. Drobnickis, „yra tik atskiras įvairiapusio praktinio žmogaus santykio su jo suvokiama ir keičiama tikrove momentas“¹¹. Apsiriboję šiuo „momentu“ ar „puse“, t. y. vertybiniu požiūriu į pasaulį, galime kalbėti apie tam tikrų vertybių reikšmę visuomenės gyvenimui, tirti jų struktūrą, kitimą. Bet, norint atskleisti jų esmę, reikia nagrinėti pačią socialinę būtį, žmonių praktinės veiklos dėsningumus, t. y. išeiti už vertybinio požiūrio¹². Vertybinis požiūris (visuomeniniai idealai, dorovės normos, principai ir kt.) „tiesiog kita — privalėjimo — forma išreiškia tam tikrų visuomeninio veiksmo būdų so-

⁷ Зг. Проблемы гуманизма в марксистско-ленинской философии, с. 117.

⁸ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-ое.— М., 1961, т. 19, с. 377.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat, p. 377—378.

¹¹ Дробницкий О. Г. Проблема ценности и марксистская философия.— Вопросы философии, 1966, № 7, с. 43.

¹² Зг. Коновалова Л. Н. Мораль и познание.— М., 1975, с. 116.

cialinių-istorinių būtinumą" ¹³. Vertybinė sąmonė savaip atspindi objektyvius visuomeninio gyvenimo reguliavimo mechanizmus, specifiniu būdu išreiškia istoriškai susiformavusius visuomeninius poreikius. Todėl vertybinės sąmonės „pagrindimo būdų analizė <...> iš esmės yra pačių socialinių mechanizmų, jų veikimo dinamikos aiškinimas" ¹⁴.

Taigi, remiantis skirtingais objektyvios realybės suvokimo lygiais, gali būti skiriami mokslinis ir vertybinis humanizmo sąvokos aspektai. Vertybinį santykį traktuodami kaip ypatingą įvairiapusių subjekto ir objekto santykių momentą, humanizmą galime apibrėžti kaip tam tikrą idealų bei vertinimų sistemą. O humanizmas, kaip mokslinė teorija, tiria ir atskleidžia objektyvius visuomenės humanistinių santykių formavimosi sąlygas.

Tiriant humanizmo sąvokos turinį mokslinio ir vertybinio santykio su objektyvia realybe požiūriu, atskleidžiamas humanizmo teorijos santykis su etiniu ir ideologiniu marksistinės humanizmo koncepcijos aspektu.

Istorijoje humanizmas kaip vertybė — visuomeninis ir dorovinis idealas, pageidaujamas tikslas — pasireikšdavo sprendimuose apie istorinio proceso „prasmę“, jo „privalomą“ kryptį. Humanizmo idealu buvo pagrįsti utopiniai ateities numatymai ir utopinės visuomenės pertvarkymo programos. Etikos istorijoje vertybės, kaip absoliutūs pradai, buvo laikomos (ir tebelaikomos idealistinėse teorijose) dorovinių sistemų pagrindimo priemone.

Visuomenei pasiekus tokį išsivystymo lygį, kai išryškėja jos raidos dėsningumai, susidaro sąlygos moksliai pažinti visuomeninius reiškinius ¹⁵. Tik aukščiausia reiškinio išsivystymo pakopa leidžia atskleisti jo dėsningumus. Visuomeninio vystymosi dėsningumą atskleidimas ir susijęs „pirmiausia su paties tyrinėjamo dalyko išsivystymu: kapitalizmas buvo labiausiai išsivysčiusi visuomeninio gyvenimo forma, kuri ir sudarė galimybę atskleisti bendruosius visuomeninio vystymosi dėsnius" ¹⁶. Kai pagrindiniai klasikinės visuomenės prieštaravimai pasiekia aukščiausią laipsnį, kai juos ne tik galima, bet ir reikia išspręsti, tada atsiranda ir teorinė jų išraiškos forma. Visuomenės mokslas atsisako subjektyvaus visuomeninių reiškinių aiškinimo, pagrįsto vertybinio požiūriu į pasaulį. Visuomeniniai procesai aiškinami, remiantis jų imanentiniu vystymusi.

Loginis tyrimas tik tada atskleidžia reiškinio esmę, kai tiriamas išvystytos formos turinys ¹⁷. Tai sudaro galimybę ir pagrįstam istoriniam tyrinėjimui. Anot K. Markso, mokslinė žmogaus gyvenimo formų analizė „pasirenka tikrajam jų vystymuisi priešingą kelią. Jis prasideda post festum [atgaline data], t. y. remiasi gatavais vystymosi proceso rezulta-

¹³ Дробницкий О. Г. Понятие морали.— М., 1974, с. 262.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Зг. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-ое.— М., 1955, т. 4, с. 146.

¹⁶ Вахтомин Н. К. Генезис научного знания. Факт, идея, теория.— М., 1973, с. 216.

¹⁷ Ten pat, p. 217.

tais"¹⁸. Kadangi antagonistinėje visuomenėje, jos aukščiausioje subrendimo pakopoje atsiranda naujos neklasinės visuomenės užuomazgos ir „pirmą kartą sukuriama visuotinės visuomeninės medžiagų apytakos, universalių santykių, visapusiškų poreikių ir universalių sugebėjimų sistema“¹⁹, tai tos užuomazgos ir tendencijos gali būti atskleistos kaip dėsningumai, kurių vienybė pažinime iškyla kaip turininga abstraktybė, kaip žinių sistema, teorija.

Visa neklasinės visuomenės priešistorė sudarė objektyvias sąlygas visuomeninio vystymosi dėsningumams atskleisti, klasei, sugebančiai būti svarbiausiu veiklos subjektu, susiformuoti. Atsirado esminio laisvos veiklos pagrindo — realaus žmonių sugebėjimo pajungti stichinį visuomeninio vystymosi procesą savo valiai — prielaidos²⁰. Savo ruožtu žmogaus — visuminio subjekto — sugebėjimas valdyti visuomeninius santykius sutampa su visuomenės humanizavimo procesu. Tuo pagrindu ir galėjo būti sukurta teorija, adekvačiai atspindinti visuomeninio vystymosi priežastis, taip pat humaniškos visuomenės atsiradimo dėsningumus.

Marksistinės teorijos tikslas — ne tiktai išaiškinti ir apibendrinti praejusių bei esamų epochų humaniškus bruožus, bet ir numatyti tolesnius humanizmo vystymosi būdus, atskleisti esminius laisvos komunistinės visuomenės požymius. Šis tikslas gali būti pasiektas, nes mokslinėje teorijoje „glūdi numatymo galimybė“²¹, o „mokslinė metodologija kompensuoja tiesioginio patyrimo trūkumą“²². Teoriškai pagrįstomis optimaliomis neklasinės visuomenės prielaidomis ir gali būti aiškinami žemesniųjų pakopų, taip pat socializmo, humaniški bruožai, nes „būtent iš tam tikros abstrakcijos aukštumos visų teisingiausia kvalifikuoti judėjimą į išvystytą socialistinę visuomenę, o ne priešingai“²³.

Subrendusios socialistinės visuomenės mokslinė analizė savo ruožtu sudaro prielaidą vertybinius (taip pat ideologinius) vaizdinius pagrįsti moksliskai, atskleisti juos sąlygojančias struktūras. Pasaulėžiūrą formuoja jau ne vien vertybiniai vaizdiniai, bet ir mokslo išvados.

Vadinasi, mokslinė visuomenės vystymosi analizė, atskleidžianti vertybinių vaizdinių susidarymo pagrindą, padeda išvengti grynai vertybinio požiūrio į humanizmo problemas. Be to, ji padeda nustatyti humanizmo, kaip vertybinės sąmonės formos (dorovinės sąmonės ir dorovinių santykių sistemoje), veikimo ribas ir galimybes.

Taigi humaniškos visuomenės susiformavimo sąlygas tiria mokslas, kuris visuomeninio vystymosi procesą, istorinės žmonių veiklos dėsningumus laiko objektyviu, moksliskai paaiškinamu faktu. Šiuo atveju humanizmas, kaip objektyvios tikrovės mokslinio pažinimo rezultatas, yra

¹⁸ *Marksas K.* Kapitalas.— V., 1957, t. 1, p. 74.

¹⁹ *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-ое.— М., 1968, т. 46, ч. I, с. 101.

²⁰ *Зг. Ахиезер А. С.* Научно-техническая революция и некоторые социальные проблемы производства и управления.— М., 1974, с. 65.

²¹ *Вахтомин Н. К.* Генезис научного знания... с. 254.

²² *Косолапов Р. И.* Социализм в теории и на практике.— Вопросы философии, 1972, № 5, с. 20.

²³ *Ten pat*, p. 21.

mokslinė istorinė kategorija. Humaniškos visuomenės sukūrimas vertybiniu požiūriu laikomas socialinio idealo, aukščiausio teisingumo įkūnimu. Humanistinis reikalavimas „tikrai žmoniško“, „žmogaus verto“ gyvenimo, idealios visuomeninės santvarkos, kaip vertybinio požiūrio rezultatas, išreiškiamas kasdienės sąmonės sąvokomis.

Istoriškai humaniškumo reikalavimas kaip idealas atsiranda žymiai anksčiau, negu visuomenės mokslai padaro išvadas apie dėsningą ir objektyvų humaniškos visuomenės būtinumą ir jos sukūrimo sąlygas. Bet mokslinės pasaulėžiūros susiformavimas nepašalina tų visuomeninės sąmonės formų, kuriomis vertinimų pavidalu išreiškiami istoriniai dėsningumai.

Humanizmas, kaip vertybė, lieka dorovinėje sąmonėje, o etikos kategorijų sistemoje apibūdinamas kaip dorovinis principas ar idealas.

Kadangi „žmogiškojo gyvenimo idealo problema marksistinėje filosofijoje buvo pakelta į jos išsprendimo mokslinio-teorinio mąstymo metodu lygi“²⁴, tai pasidarė galima skirti marksistinio humanizmo teoriją, kaip mokslinio pažinimo rezultatą ir vadovą veikimui, nuo humanizmo, kaip dorovinio ar visuomeninio idealo, atsiradusio „praktiškai dvasinio šio pasaulio įsisavinimo“²⁵ būdu kasdienėje vertybinėje sąmonėje.

Humanizmas, kaip visuomeninis idealas, nuspalvina pasaulėžiūrą, ideologiją. Tačiau marksistinio humanizmo teorijos santykis su ideologija, kaip apskritai mokslo ir ideologijos santykis neklasikinės visuomenės kūrime sąlygomis, yra ypatingas. Realaus humanizmo sąlygų kūrimo procese vertybinė individo orientacija į humanistinius idealus atitinka objektyvią visuomenės pažangą. Idealai, tikslai, išreiškiantys vieningos visuomenės (brandžiam socializme) poreikius, pagrįsti moksliniu istorinių dėsningumų pažinimu. Jie nėra stichiniai kasdienės sąmonės vaizdiniai, „grynos“ vertybės. Jie tampa mokslinės pasaulėžiūros dalimi.

Teorinis pažinimas negali nepriklausyti nuo pačios praktikos proceso, nuo veiklos ir pažinimo subjekto, todėl marksistinėje humanizmo koncepcijoje vertybinis momentas neatmetamas, tačiau į jį žiūrima kaip į „psichologinę pasaulėžiūros turinio išraišką“²⁶.

Marksistinė humanizmo teorija atskleidžia objektyvų humanizmo sąlygų atsiradimo turinį. Iškeldamas žmogaus, kaip visapusiškai ir harmoningai išsivysčiusios asmenybės, idealą, marksistinis humanizmas pagrindžia tą idealą ne voliuntaristiniais pageidavimais, bet išvadamis, gautomis, moksliskai analizuojant visuomeninio vystymosi dėsningumus. Todėl šis idealas perauga į mokslinį numatymą, tampa realios veiklos planu, konkrečia visuomeninės pažangos programa.

Marksistinio humanizmo sąvokos apibrėžime į pirmą vietą dažnai iškeliamą praktinę pusę — humanizmo sąlygų kūrimas, pasaulinio komu-

²⁴ Копнин П. В. Диалектика, логика, наука.— М., 1973, с. 337.

²⁵ К. Марксas ir Ф. Энгельсas apie литературą.— В., 1961, р. 30.

²⁶ Дробницкий О. Г. Проблема ценности и марксистская философия.— Мин. веик.,

nistinio judėjimo tikslai. Teorinis ir praktinis humanizmo klausimų sprendimas iš esmės yra vieningas. Marksistinis humanizmas yra visuomenės genėzės mokslinio tyrimo rezultatas. Teorinio filosofinio mąstymo rezultatų teisingumą patvirtina praktika. Teoriniai teiginiai ir principai „patikrinami kaip pasauležiūra, tapusi klasių, partijų <...> teorinės ir praktinės veiklos pagrindu“²⁷. Jei veiksmai, atitinkantys tuos principus, padeda įgyvendinti žmogiškuosius tikslus, jei sukuriama harmoningi santykiai tarp žmonių, tuo įrodomas jų (principų) teisingumas. Marksistinio humanizmo principų teisingumą patikrina socializmo praktika.

Marksistinio humanizmo esminis bruožas, skiriantis jį nuo abstrakčiojo humanizmo koncepcijų, yra tas, kad „marksistinis humanizmas dabartiniu metu turi adekvačių pažinimo ir veikimo priemonių“²⁸. Humanizmo, kaip ir bet kurios kitos visuomenės teorijos, veiksmingumui svarbus žmogaus galimybių pažinti ir pertvarkyti objektyvią tikrovę pagrindimas. „Visi tikslai gali būti realizuoti tik tuo atveju, jeigu jie yra tikslus atspindys būtinų pusių ir ryšių, dėsnių, būdingų žmogiškojo veiksmo objektui <...>: praktikos sėkmė priklauso nuo objektyvaus pažinimo teisingumo <...>“²⁹. Antra vertus, tik žmogaus veikla leidžia patikrinti pasaulio atspindžio mokslinėmis mąstymo formomis tikslumą. Taigi materialistinis dialektinis pažinimo ir praktinio pasaulio pertvarkymo vienybės principas leidžia pagrįsti marksistinį humanizmą kaip veiksmingą, realią, o ne utopinę pasaulio pažinimo ir pertvarkymo teoriją.

Kadangi marksistinio humanizmo teorija remiasi dialektine daiktiškai veiklios žmogaus esmės samprata, kuri rodo pasaulio pažinimo, vadinasi, ir jo pertvarkymo, galimybę, tai pagrindinė šios teorijos idėja yra ta, kad žmogus iš tikrųjų žmoniškai vystosi tiek, kiek jis savo veikloje sužmogina objektą. Tik tiek, kiek individas apvaldo gamtinę ir visuomeninę aplinką, jis darosi humaniškesnis, išreiškia ir vysto savo veikliąją esmę³⁰. Todėl marksistinio humanizmo teorija tiria žmogaus, kaip laisvo kūrybiško istorijos subjekto, vystymosi galimybes ir dėsningumus, atskleidama universalus ir harmoningas, t. y. humaniško, kiekvieno visuomenės nario egzistavimo ir vystymosi sąlygas.

Žmogaus esmės sąvoka marksistinėje filosofijoje išreiškia visuomeninio žmogaus esmę. Todėl marksistinio analizės metodo pradinis taškas „yra ne žmogus, o esamas visuomeninis-ekonominis laikotarpis“³¹. Taigi ir marksistinė humanizmo teorija ne įrodinėja žmogaus apskritai humanišumą, bet atskleidžia istoriškai besiformuojančias objektyvias ir subjektyvias to humaniško sąlygas.

²⁷ Коллин П. В. Дialeктика, логика, наука, с. 328.

²⁸ Кецап Октавиан. Гуманизм и трудности, обусловленные теоретической неоднозначностью этого понятия.— Мин. veik., p. 117.

²⁹ Стойкович А. Отражение и практика.— В кн.: Актуальные проблемы марксистской философии. М., 1974, с. 80.

³⁰ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 46, ч. I, с. 483—484.

³¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 19, с. 386.

Čia reikėtų pažymėti, jog kartais marksistinis humanizmas apibūdinamas nepakankamai konkrečiai — kaip tam tikras marksistinės mokslinės teorijos aspektas, „susijęs su nagrinėjimu klausimų apie žmogų, pažydzium, klausimų dėl istorinės žmonių veiklos vietos ir vaidmens visuomeninėje būtyje, dėl žmogiškųjų tikslų ir vertybių prigimties ir kt.“³² Toks apibrėžimas neatskleidžia specifinių humanizmo teorijos problemų. Žmogų liečiantys klausimai gali būti nagrinėjami įvairiais aspektais. Pakankamai tiksliai marksistinio humanizmo teorijos uždavinius yra nusakiusi M. Petrosian. Jos nuomone, turi būti „kalbama apie socialinius visuomenės ir asmenybės santykius bei ryšius, apie sąlygas ir objektyvius dėsningumus, lemiančius asmenybės išsivystymą“³³.

Tai, kad humanizmas yra marksistinės filosofijos esmė ir metodologinis principas, nepaneigia humanizmo kaip savarankiškos teorijos, kuri turi savo tyrinėjimo objektą ir organiškai įsijungia į istorinio materializmo bei mokslinio komunizmo teoriją.

Taigi marksistinio humanizmo teorijos objektą sudaro tyrimas tokių organiškai susijusių „žmogaus problemos“ momentų, kaip visapusiškas ir harmoningas kiekvieno visuomenės nario vystymasis bei tokio vystymosi sąlygų — harmoningų interesų visuomenės — sukūrimas.

Humanizmo klausimų pozityvus sprendimas marksistinėje filosofijoje neatsiejamas nuo dialektinės materialinės laisvos veiklos sampratos. Laisva veikla, kaip tiesioginė žmogaus visapusiškumo sąlyga, marksistinės filosofijos požiūriu, priklauso nuo istoriškai įgytos galimybės vieninškai valdyti gamtą ir visuomenę, kontroliuoti gamtinius procesus ir priversti juos tarnauti žmogui, vadovauti visuomeninių santykių raidai, remiantis pažintais jų dėsningumais.

Marksistinis humanizmas, lemiama harmoningo žmogaus vystymosi veiksmu laikydamas jo veiklos turinį, laisvos veiklos nelaiko savarankiška sąlyga, priklausančia tik nuo individo noro ar „laisvos valios“.

Laisvos veiklos pagrindas yra materialinės ir socialinės sąlygos, kurios sukuriama tada, kai visuomenė, apvaldydama gamtos jėgas, pati tampa laisvų žmonių savivaldos asociacija. Laisvos veiklos sąlygas sudaro kokybiškai naują individų egzistavimo forma, leidžianti kiekvienam žmogui ugdyti universalius poreikius, kūrybines potencijas, pasisavinti žmonijos sukurtas materialines gėrybes, žinias, daiktuose įkūnytą kūrybą ir pan.

Laisva žmonių veikla siejama su objektyvių ir subjektyvių visuomeninio gyvenimo sąlygų raida. Objektyvios sąlygos apima, viena, gamtos apvaldymą aukštos gamybinės technologijos pagrindu, sudarančiu prielaidą visapusiškiems individo poreikiams patenkinti bei universaliems sugebėjimams ugdyti ir išlaisvinančiu dirbantįjį nuo tiesioginės materialinės gamybos, kuri visada riboja universalius sugebėjimus.

³² Проблемы гуманизма в марксистско-ленинской философии, с. 99.

³³ Петросян М. И. Гуманизм, с. 9.

Su kiekvienu nauju technikos išsivystymo etapu kinta žmogaus padėtis technikos atžvilgiu, jo darbinės funkcijos. Nenagrinėdami šio kitemo pakopų, pažymėsime, jog tik pačios save reguliuojančios automatinės sistemos — šiuo metu tai yra aukščiausia techninio vystymosi pakopa — sudaro optimalias sąlygas darbui tapti kūrybine veikla³⁴. Taigi dabartinė mokslo bei technikos revoliucija savo socialine esme atitinka komunistinės statybos — realių humanizmo sąlygų sukūrimo — tikslus ir uždavinius. Ši revoliucija patvirtina K. Markso prognozę apie tokį technikos ir technologijos lygį, kai žmogus visiškai išlaisvinamas nuo tiesioginio dalyvavimo gamybos procese.

Tačiau tobulą technologiją, automatizacijos plėtotė pati savaime nulemia laisvos, humaniškos veiklos, o tik yra būtina jos sąlyga. Dabartinė mokslo bei technikos revoliucija nėra vienintelė savarankiška jėga, tiesiogiai lemianti harmoningą, humanišką visuomenę. Mokslo bei technikos pažanga pati savaime negali užtikrinti socialinės žmonių lygybės, kuriant gyvybinės veiklos sąlygas³⁵. Tik socialinė lygybė yra individo ir visuomenės interesų harmonijos pagrindas.

Taigi objektyvios laisvos veiklos sąlygos yra ir socialinių santykių raida, kurios aukščiausia pakopa — komunistiniai gamybiniai santykiai. Čia visuomenės nariai valdo savo visuomeninę būtį tiesioginio visuomeninių produktų pasisavinimo pagrindu, „kolektyvinis visuomeninis našumas <...> tampa visuomenės nuosavybe“³⁶.

Socialistiniai visuomeniniai santykiai gali pralenkti gamybinių jėgų išsivystymą. Tokiu atveju net žmonės, dirbantys nelabai kvalifikuotą darbą, dalyvaudami visuomeninėje veikloje, iš dalies kompensuoja ribotą kūrybinę veiklą gamyboje³⁷.

Antra vertus, marksistinio humanizmo teorija atskleidžia subjektyvias sąlygas, lemiančias humaniškos visuomenės raidą, — sąmoningai veikiančių subjektų visapusiškas savybes, sugebėjimus, mokslo ir meno žinias bei pastangas tas žinias ir sugebėjimus pritaikyti objektyvių sąlygų sukūrimui — komunizmo materialinės-techninės bazės, komunistinių gamybinių santykių formavimui.

Marksistinio humanizmo teorija yra ne tik vadovas veikimui — efektyviam komunistinės visuomenės sukūrimui, bet ir metodologinė pozicija visuomeninio materialinio ir dvasinio gyvenimo sritims pažinti, jų pažangai atskleisti. Marksistinio humanizmo teorijos principai yra konkretus kriterijus, rodantis humaniškumo lygį įvairiose visuomenės gyvenimo srityse. Jais remdamiesi, galime įvertinti tiek konkrečios visuomenės³⁸, tiek tos visuomenės dvasinių reiškinių (kultūros, dorovinės są-

³⁴ Зг. Кутта Ф. Человек. Труд. Техника.— М., 1970, с. 165—172.

³⁵ Зг. Научно-техническая революция: экономика и управление социалистическим производством.— М., 1976, с. 76.

³⁶ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 46, ч. I, с. 101.

³⁷ Зг. Кутта Ф. Человек. Труд. Техника, с. 156—157.

³⁸ Realių humanizmo sąlygų sukūrimo laipsnį — kiek apvaldyta gamta ir pasiekta humanistinė savivalda — galima konstatuoti gamtamoksliu tikslumu.

monės) humaniškumą. Be to, gali būti moksliskai įvertintas buržuazinės filosofijos humanizmo doktrinų bei įvairių visuomenės humanizavimo projektų turinys.

Toks humanizmo teorijos objekto aiškinimas tarsi suskaldo humanizmo sąvoką. Tačiau iš esmės tai yra tas pats dalykas — žmoniškos aplinkos (gamtinės ir socialinės) pertvarkymo principai.

Taigi marksistinio humanizmo sąvoka apima ir mokslinę teoriją, atskleidžiančią humaniškos visuomenės sukūrimo būdus, ir praktinį veiksmą — realių humanizmo sąlygų kūrimą. Humanizmo sąvoka apibūdina ir dorovinės sąmonės bei dorovinių santykių reiškinius. Etikos kategorijų sistemoje ji išreiškia aukščiausią žmonių santykių įvertinimą. Tačiau reikia pažymėti, jog humanizmo, kaip dorovinės sąmonės reiškinio, funkcijos ribotos, nes, sprendžiant įvairias visuomenines-istorines problemas, jis sudaro tik vertinamąjį kasdienės sąmonės aspektą. Dorovinis mąstymas nekelia uždavinio suvokti visuomenės istorinės pažangos dėsningumus. Tuo tarpu humanizmo teorija tiria būtent šios pažangos dėsningumus ir vidinius mechanizmus. Todėl etikos, kaip teorijos, tiriančios dorovės funkcionavimo dėsningumus, objektas iš esmės skiriasi nuo humanizmo teorijos objekto. Taigi būtų netikslu etiką ir humanizmą laikyti vienodo rango teorijomis. Jeigu dorovės principų sistemoje humanizmas (arba humaniškumas) laikomas dorybe, jeigu etika nustato šio principo vietą kitų principų hierarchijoje, aiškina, kodėl jis pageidaujamas ir kodėl jo reikia laikytis, tai marksistinė humanizmo teorija atskleidžia, kaip tą humaniškumą pasiekti ir ką čia gali pati dorovė (ir etika, atitinkamai paaiškindama dorovinius reiškinius).

Išsamus humanizmo problemos nagrinėjimas gali būti tik kompleksinis, nes „teisingas tyrinėjimas — tai atskleista tiesa, kurios atskiros grandys sujungiamos galutinėje išvadoje“³⁹.

³⁹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 1, с. 7.